

A DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Herczegh Máté

A KITERJEDT ELME HIPOTÉZIS ÉS LEHETSÉGES ELÁGAZÁSAI

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Málnási Bartók György Filozófia Doktori Iskola

Témavezető: Dr. habil. Mogyoródi Emese
egyetemi docens

Szeged

2019.

I. A disszertáció összefoglalása

A disszertáció fókuszában az Andy Clark és David Chalmers (1998) által kifejtett *kiterjedt elme* hipotézis áll. A gondolatmenet az egyik leghevesebb kortárs elmefilozófiai vita gyújtópontjává vált, mégpedig több okból is. Kihívást jelent a tradicionális kognitív tudomány modelljei, az uralkodó filozófiai elmefogalmak és az önmagunkról való hétköznapi gondolkodás számára is. A szerzők feltevésének erős metafizikai pikantériája is van, ugyanis azt állítják, hogy a kognitív folyamatok bizonyos esetekben a fejen kívül (is) zajlanak.

A dolgozat elemzi és megvédi a kiterjedt elme hipotézis eredeti elméletét, de végső célját tekintve túlmutat azon, és a már eleve kiterjedt elmét még tovább terjeszti. Amellett érvelek ugyanis, hogy erre jó okunk van: ily módon lehetővé válik, hogy a kiterjedt elme fogalmi keretei közt kezeljünk olyan eseteket, ahol az elmét nem *augmentálják*, kiterjesztik a környezet különböző eszközei, hanem a környezet “belefolyik” az elmébe, mindenféle drasztikus, és ami még fontosabb, kognitív változásokat előidézve. Épp, mint a Clark és Chalmers által vizsgált folyamatok, ezek is megérdemlik a kognitív státuszt. Az elménk és a világunk (kifejezetten a szociális és kulturális világaink) mélyen összefonódó természete lehetőségessé, és talán szükségessé is teszi azt, hogy sokkal kevésbé éles határmezsgyét gondoljunk el közöttük. A kiterjedt elme hipotézis e két lehetséges irányát fejtem ki és védem meg a dolgozatban.

E célok elérése érdekében meg kell változtatnom a Clark és Chalmers által felvetett eredeti kritériumokat, amelyek alapján elgondolják a kiterjedt rendszereket. A „kognitív összekapcsolódás” ezen új fajtái nem csak az eredeti szöveg logikájából és szellemiségéből fakadnak, de az elmét és viselkedést kutató tudományok empirikus eredményei is alátámasztják azokat. Felhasználva némely ilyen tudományos eredményt is a gondolatmenethez, amellyel érvelek, hogy a szociálisan és kulturálisan kiterjedt elmék épp annyira plauzibilisek, mint az eredeti kiterjedt elme; ráadásul az emberi kogníció egy nagyon fontos aspektusát ragadják meg.

II. Központi tézisek

- A kiterjedt elme hipotézis és némely előfeltevése komoly dilemma elé állít minket: az elmét kénytelenek vagyunk vagy túl “szűken”, vagy túl “tágan” felfogni.

- A “tágabb” (tehát a kiterjedt) változat, habár *prima facie* kontrainuitívebbnek tűnhet, a közelebbi vizsgálat során plauzibilisebbnek bizonyul.
- A kiterjedt elme hipotézis megvédhető az ellenérvekkel szemben.
- Legalább két lehetséges “kiterjedés” vázolható fel egy apró, de fontos változtatással, amit azon kritériumok listáján eszközölünk, ami alapján elgondoljuk a kognitív összekapcsolódást.
- A megfelelő szociális és kulturális externális elemek nem csak részei a kogníciónak, de gyakran sokkal nagyobb szerepet is játszanak a kognitív folyamatok irányításában, mint az internális elemek.
- Az eredeti koncepcióból következik egy „globális elme”, amely, bár első ránézésre nem tűnik plauzibilisnek, valójában egy *genuin* teoretikus lehetőség, mely aktualizálódásának akár szociálpszichológiai alapjai is lehetnek.

III. A disszertáció felépítése

1. A kontextus

Felvázolom a kontextust, melyben a kiterjedt elme hipotézis megfogalmazódik. E kontextus kettős: egyrészt megtaláljuk az uralkodó, tradicionális, “kartezianus” elmemodellt, amely Jerry Fodor metodológiai szolipszizmusában és a moduláris elme elméletében csúcsosodik ki. A szakirodalomból ismert érvekre hivatkozva bemutatom, hogy ez az elmekonceptió tarthatatlan.

Másrészt bemutatom azon elmekonceptiókat, melyek e kartezianus felfogással állnak szemben. Ez a “4E”: *Enactive*, *Embodied*, *Embedded* és *Extended* elme. Ezek közül a kiterjedt (*extended*) koncepció a legszélsőségesebb, ugyanis azt állítja, hogy a világ externális elemei konstitutív szerepet töltenek be a kognitív folyamatokban.

2. Az eredeti elképzelés

Bemutatom Clark és Chalmers eredeti gondolatmenetét, majd sorra veszem a kiterjedt elme szakirodalmában található legfontosabb ellenérveket, hogy nem túl meggyőzőnek mutassam fel őket. Kifejezett hangsúlyt fektetek három fontos aspektusra: (a) a paritás elvére, amely funkciója sok félreértésre ad okot a szakirodalomban; (b) A kognitív összekapcsolódást

biztosító két kritériumlistára, amelyek közül az egyik *ad hoc*-nak, és ezért elvetendőnek bizonyul; (c) a kiterjedt elme érvek két jól elkülöníthető “hullámára”, melyek közül az egyik a belső és külső folyamatok hasonlóságára (paritás) fókuszál, a másik azonban abban érdekelt, hogy külső és belső folyamatok miként egészítik ki egymást (komplementaritás).

3. A dilemma

Bemutatom, hogy Clark és Chalmers gondolatmenete miért és hogyan állít minket a “túl szűk” és “túl kiterjedt” elmék dilemmája elé. A probléma az, hogy olyan kétségtelenül mentális állapotok és folyamatok, mint a nem-okkurens hitek vagy tudattalan mentális folyamatok, nagyon hasonló vagy ugyanolyan funkcionális szerepet játszanak, mint egy notesz feljegyzései vagy más elemei a környezetnek, amelyek a kogníciót támogatják. Nincs világos kritériumunk, ami alapján a mentális és nem-mentális demarkációja lehetséges lenne. Ha azt mondjuk, hogy a notesz nem része az elmének, hiszen nem tudatos, nem rendelkezik fenomenális karakterrel, nem ott van a kontroll *locusa* (vagy valamely más okból), akkor azt állítjuk, hogy ezek a mentális megkülönböztető jegyei. De mindig találhatunk olyan internális állapotokat és folyamatokat, amelyek nem tudatosak, nem rendelkeznek fenomenális karakterrel, vagy semmi közük a kontrollhoz stb. Sőt, a legtöbb mentális állapotnak és folyamatnak semmi közük ezekhez. Ha ennek ellenére is azt állítjuk, hogy ezek a mentális megkülönböztető jegyei, akkor az elmét túl szűkre szabtuk, ugyanis a *legtöbb* internális állapot és folyamat nem fogja konstituálni az elmét.

Másrészt, ha a noteszt mint a kogníció *genuin* részét fogadjuk el, akkor nehéz látni, hol is ér véget az elme. Miért álljunk meg egy notesznél? Mi a helyzet a számítógépekkel, számológépekkel, könyvtárakkal, az internettel, más emberekkel és hasonlókkal? Ezen esetek alkotják a “túl kiterjedt” elmét. Bármelyiket választjuk is, az elméről alkotott fogalmunk revíziója elkerülhetetlenné válik. A disszertációban amellet érvelek, hogy az utóbbi a plauzibilisebb lehetőség, bármilyen furcsának tűnik is *prima facie*.

4. A módosítás

Kritizálom Clark és Chalmers kognitív összekapcsolódásról alkotott elképzelését, és javaslok egy apró, de jelentős módosítást a kritériumlistájukon. Ez lehetővé teszi, hogy az eredeti fogalmi keret egyéb kognitív kiterjedéseket is kezelni tudjon, ahol az externális elemek hangsúlyosabb szerepet játszanak a kognitív folyamatokban.

5. Társas összekapcsolódás

A szociálpszichológia területéről származó tudományos eredmények arra utalnak, hogy a kognitív architektúránkat gyakran fundamentális módon meghatározzák és befolyásolják a másokkal való szociális interakcióink. Ezen interakciók olyan mélyrehatóak, hogy némely gondolkodók “szuperorganizmusnak” tartják az embereket (akár a hangyákat vagy méheket); a dolgozatban nem merészkedek ilyen messzire, de amellett érvelek, hogy vannak ilyen pszichológiai *tendenciáink*, amelyek sokszor az internális elme és az externális szociális világ teoretikus különválasztásának lehetetlenségét támasztják alá, tehát ezeket egyetlen dinamikus rendszerként érdemes kezelni.

A dolgozat e fejezetében továbbá párhuzamokat vonok a kiterjedt elme és Heidegger gondolkodásának néhány aspektusa között, hogy rámutassak, a “társas kiterjedések” mennyire láthatatlanok, ugyanakkor gyakoriak és drasztikusak tudnak lenni.

6. Transzformatív összekapcsolódás

A kulturális pszichológia és antropológia területéről származó tudományos eredmények arra utalnak, hogy a kognitív folyamataink fundamentálisan függenek azon kultúráktól, amelyekben élünk: nem csupán azt határozzák meg, hogy *miről* gondolkodunk, hanem azt is, *ahogyan*. Az uralkodó paradigma, amely az emberi kogníciót a biológia által rögzítettnek kezeli, ebből kifolyólag univerzálisnak is, az új eredmények fényében egyre problematikusabban tűnik. És mivel valószínűsíthető, hogy nincs egy “karteziánus kognitív atom”, amely mindenhol ugyanolyan, az elmét úgy lenne érdemes felfogni, hogy részét képezzék a legközelebbi, transzformatív externális elemek is.

És mivel az általam bemutatott keret ezen externális elemeket az elme részeként kezeli, az externális elemek elemzése is szükségessé válik annak érdekében, hogy kielégítő leírását adjuk az elmének. Karl Popper és a *memetika* gondolkodóinak meglátásait használom fel, hogy bemutassam, a kulturális világok rendelkeznek egyfajta autonómiával, melyből következik az is, hogy a gondolataink és gondolati folyamataink általában nem a sajátjaink, azoknak nem mi vagyunk a szerzőik. Tehát, az elménk egy nagyon jelentős részét kinn hordjuk a külvilágban.

7. Globális elme

Amint beengedünk egy egyszerű noteszt a mentális világba, amint Clark és Chalmers teszi, úgy tűnhet, hogy az elme “túlterjed”. E a túlterjedésnek a kicsúcsosodását egy „globális elme” koncepciójában ragadhatjuk meg. Amellett érvelek, hogy egy ilyen koncepció nem

kevésbé tartható, mint amit Clark és Chalmers javasol. És mivel rendelkezünk szuperorganizmikus tendenciákkal (amely témát a társas kiterjedés során tárgyalok), ez akár lehet egy nem aktualizált, de genuin lehetőség.

IV. Módszertan

Az absztrakt elemzések, gondolat kísérletek, filozófiai érvek mellett példák, analógiák, metaforák és címkék is felhasználásra kerülnek annak érdekében, hogy a gondolatmenetemet a lehető legérthetőbbé, legmeggyőzőbbé (és akár szórakoztatóvá is) tegyem.

Ezen túl empirikus eredményeket is felhasználok az elmét és emberi viselkedést kutató különböző tudományterületekről. Ezen eredmények használatát az is igazolja, hogy vagy más filozófusok is támaszkodnak rájuk, vagy pedig párhuzamban állnak olyan eredményekkel, amelyekre a filozófiai szakirodalomban szokássá vált hivatkozni.

V. Konklúzió

A disszertáció gondolatmenete közel sem konkluzív. Erénye és (talán) újdonsága abban áll, hogy szisztematikusan különválasztja a különböző típusú kognitív összekapcsolódásokat, körvonalazza a társas kiterjedést, és explikálja a transzformatív kiterjedést (amely ismert ugyan a kiterjedt elme szakirodalmában, de nincs teljesen kifejtve). E taxonómia segíthet az olvasónak abban, hogy tisztábban lássa Clark és Chalmers eredeti hipotézisének korábban rejtve maradt előfeltevéseit és következményeit. Abban is segítségünkre lehet, hogy árnyaltabban gondolkodjunk a gondolkodásunkról.

MTMT azonosító: 10055111

Tanulmányok a disszertáció témájában:

Test-elme-világ. Lépések a kiterjedt elme felé. *International Relations Quarterly*, Vol. 7. 2. sz. (2016)

Body-Mind-World. Steps towards an extended mind. *International Relations Quarterly*, Vol. 7. 2. sz. (2016)

Előkészületben:

How the World Leaks into the Mind - Culture and the Extended Mind Hypothesis (America From Across konferenciakötet)

A kiterjedt elme hipotézis lehetséges elágazásai (SZTElozófia)

Kognitív kiterjedések (Tisicum)

Egyéb publikációk:

Tárgyasult dallam. Filozófiai etűd zongorára - Barabás Márton kiállítása, *Új művészet* - 8. sz. (2016)

A nemtudás tudása és a tudás nemtudása - Forrai Gábor : Kortárs nézetek a tudásról. *Különbség*, 15. évf. 1. Sz. (2015)

Egy világháború fenomenológiája - Ernst Jünger Acélzivatarban című regényéről. *Tiszatáj Online*, (2015)

Teológiai fenomenológia és a metafizika meghaladása - Takács Ádám – Camilleri, Sylvain (szerk.) Jean-Luc Marion – karteizianizmus, fenomenológia, teológia, *Különbség* - 14. évf. 1. sz. (2014)